

Det fuirendaler Institut og dets grundlæggere.

Af *P. M. Andersen.*

1. *Grev F. A. Holstein.*

Lensgreve Frederik Adolph Holstein til Holsteinborg er den sidste i rækken af de adelige godsejere (A. P. Bernstorff, brødrene Reventlow, Ernst Schimmelmann o. fl.), der ud fra oplysningstidens tanker og ideer satte deres kræfter ind i et arbejde for at befordre den almindelige befolknings lykke og fremgang gennem reformer af økonomisk, social og oplysningsmæssig art. Bag deres arbejde laa der en uselvisk, ideel stræben, og de holdt sig ikke tilbage fra selv at yde betydelige økonomiske ofre. Men medens de andre førnævntes virke ikke alene foregik paa deres godser, men udførtes i statens tjeneste og derved kom til at omfatte det hele land, blev grev Holsteins virkeomraade i alt væsentlig kun selve

grevskabet. Og selv om ilden hos ham var lige saa brændende som hos de ældre oplysningsvenner, hemmedes hans arbejde af, at det skulle gøres i en aandelig død og for hele landet saa yderst fattig tid. Paa een gang var han for sent og for tidligt paa færde, idet det blev hans skæbne at skulle forsøge at realisere nogle af oplysningstidens store, men nu foreløbigt opgivne idealer i en tid, da betingelserne derfor var saa meget forringede. Desuden formaede han ikke altid at se, i hvor høj grad mulighederne for reformer begrænsedes af tidsforholdene, og han undgik derfor ikke at gøre misgreb og lide skuffelser og tab i sit — trods skuffelserne — utrættelige arbejde for andres vel. Men i hans ideer og bestræbelser var der frøkorn, der i en senere tid skulle sætte moden frugt, og hans uselviske gerning kom trods alt til at sætte længevarende spor i hans hjemegn, Sydvestsjælland.

Grev F. A. Holsteins slægt er af tysk oprindelse og kan føres tilbage til middelalderen. Hans tipoldefader traadte som oberst i dansk tjeneste, og hans oldefader var Frederik IV's storkansler og oprettede 1708 lensgrevskabet Holsteinborg. Selv blev grev Holstein født paa gaarden Water-Newerstorff i Holsten den 18. oktober 1784 som søn af grev Heinrich Holstein og hustru, født komtesse Rantzau-Breitenburg. Som ældste søn arvede han Holsteinborg, da han 11 aar gammel mistede sin fader, medens godserne i Holsten gik over til en broder. Hans rationalistiske lærere prægede hans opdragelse; men deres paavirkning modvirkedes dog noget af moderen, der daglig holdt bibellæsning og salmesang med sine børn. 18 aar gammel kom han til universitetet i Kiel, hvor han i 3 aar med stor iver og flid studerede forskellige fag foruden sit egentlige, det juridiske, og hvor hans tidligt vakte interesse

for skolevæsenet manifesterede sig ved et fuldt udarbejdet forslag til skolereglement for grevskabet Holsteinborg, efter at han havde afæsket grevskabets præster svar paa en lang række spørgsmaal angaaende skolevæsenets tilstand der. Reglementet er dog — trods selvstændig udformning — præget af den ordning, som da allerede var gældende paa Christianssæde paa Lolland, hvis ejer, den store statsmand og skoleven Chr. Ditlev Reventlow, sammen med Holsteins moder var Holsteinborgs administrator under Holsteins mindreaarighed, og af hvem han — ikke mindst paa skolevæsenets omraade — var lærling.

Fra Kiel drog han til universitetet i Göttingen, hvor han studerede et aar, og derpaa opholdt han sig atter et halvt aars tid ved universitetet i Kiel for saa i foraaet 1807 at rejse til København, hvor han efter manuduktion, bl. a. af A. S. Ørsted, trods en afbrydelse, krigen forvoldte, tog latinsk juridisk eksamen med bedste karakter i løbet af et aar. Samme aar, den 4. maj 1808, blev han gift med Wilhelmine Julie Reventlow, f. 1788, datter af grev Ludvig Reventlow til Brahetrolleborg, Chr. Ditlev Reventlows broder, og straks derefter tiltraadte han besiddelsen af grevskabet Holsteinborg, som han derpaa styrede til sin død den 21. maj 1836, kun 51 aar gammel — hans enke døde først den 8. oktober 1868. Grevskabets beboere rejste 1870 et mindesmærke for greveparret i slottets have¹).

*

---

¹) F. A. H. er fader til lensgreve, konsejlspræsident Ludvig H. (1815—92), denne fader til politikeren, lensgreve C. C. H. (1856—1924) og denne fader til politikeren, lensgreve Bent H. (1881—1945) og den nuværende godsbesidder, lensgreve Erik H.

Grev Holstein hører til „de ædles æt“. Som Herluf Trolle var han sig bevidst, at med adelsret følger adelspligt. I sin mindetale for ham i Roskilde stænderforsamling sagde A. S. Ørsted bl. a.: „Han var gennemtrængt af den dybe følelse, at han kun var sat til husholder over, hvad der af Forsynet var ham betroet“. Allerede efter hans første besøg paa Brahetrolleborg udtrykte hans vordende svigermoder sin opfattelse af hans personlighed saaledes: Han er „en dyb, alvorlig natur, ren af hjerte og fordringsløs af væsen“, og de, der senere blev vidne til hans livsgerning og kom til at arbejde sammen med ham, bekræfter dette tilfulde. Han havde ikke høje tanker om sig selv, og som han var beskeden af væsen, var hans hele levevis ret tarvelig og hans færden blandt godsets beboere jævn — enhver kunne uanmeldt komme til at tale med ham. Hans sognepræst og biograf, lic. teol. J. A. L. Holm, fortæller, at først 20 aar efter, at han 1812 var blevet kammerherre (R. af D. blev han 1826), anskaffede han sig den dertil hørende uniform ved en lejlighed, da besiddelse af en saadan var nødvendig.

Privat udfoldede han en stor godgørenhed. Han bekostede flere unges (studenter, seminarister, haandværkere) uddannelse, og han understøttede funktionærers og bønders efterladte samt præste- og lærerenker. Antallet af dem, han saaledes hjalp, beløb sig jævnlige til over 100, og det kostede ham aarligt 14—1600 rd.

„Kernen i Holsteins liv, nøglen til hans virksomhed og arbejde, var hans tro paa Guds søn“ (Holm). I hans barndom og ungdom var opfattelsen af religionen som en fornuftsag og morallære indplantet i ham. Som 1700-tallets oplysningsvenner, de saakaldte filantroper, mente han derfor, at

genstanden for skolernes religionsundervisning maatte være „den naturlige religion“: Gud, dyd og udødelighed, og at formaalet med den væsentlig var af moralsk art. Om religionsundervisningen i sine skoler udtaler han 1811: „Syndsforladelse for Kristi skyld ønsker jeg helst ikke berørt“, og naar han holdt paa anvendelse af de bibelske fortællinger, var det, fordi de afgav moralske eksempler.

Men efterhaanden kom han bort fra rationalismens kolde fornuftopfattelse af kristendommen, og en dyb og inderlig kristentro blev grundlaget for hans manddoms gerning i de sidste 15—20 aar af hans liv. Og samtidig med, at han søgte at befæste kristenlivet i sit eget indre og i sit hjem, var han ivrig efter, at Guds rige kunne styrkes og udbredes blandt andre mennesker — i hans hjemegn og ude blandt hedningerne. Holstein er „blevet en større befordrer af det mere mystisk kristelige, end jeg er“, udtalte den gamle rationalist og filantrop Chr. Ditlew Reventlow til læreren og bondeagitatoren Rasmus Sørensen, Venslev.

Grev Holstein stiftede en bibelforening for Flakkebjerg herreder, der i løbet af 21 aar uddelte 7000 bibler og religiøse bøger. I polemikken 1833 mellem den grundtvigske pastor P. A. Fenger i Slotsbjergby og den rationalistiske pastor Bastholm i Slagelse (søn af kgl. konfessionarius Bastholm), der drejede sig om forholdet mellem tro og gerninger, og som af fødte en mængde artikler og skrifter („Den vestsjællandske Krig“), stillede han sig paa Fengers side, dels i et „sendebrev“ i „Den vestsjællandske Avis“ og senere i et særligt skrift.

Til det stærke religiøse liv, der fra sidst i tyverne rørte sig i Sydvestsjælland, og som fik biskop Mynster til halvt spot-

tende at betegne landsdelen som „det hellige land“, var Holstein medvirkende. Han havde som godsbesidder kaldsret (efter 1809 egentlig dog kun indstillingsret) til embederne i 8 pastorater med 14 kirker, og ved de netop i disse aar hyppige embedsledigheder sørgede han for at faa ansat troende, ikke-rationalistiske præster. I 1833 dannede 12 præster („de 12 apostle“), hvoraf flertallet var grundtvigianere eller paa- virket af grundtvigske anskuelser, det berømte „Sydvestsjællandske Broderkonvent“, der samledes til maanedlige møder med P. A. Fenger som „den første mellem ligemænd“.

Men samtidig var det kristelige lægmandsrøre med afholdelse af „gudelige forsamlinger“ naaet til Sydvestsjælland og Holsteinborg gods, og her blev det i modsætning til i andre egne af landet, hvor forsamlingerne i henhold til en gammel forordning af 1741 blev forbudt og forsamlingsfolkene straffet, mødt med venlighed og glæde, baade af Holstein og flertallet af præsterne, af hvilke nogle nu selv holdt eller deltog i „gudelige forsamlinger“. Det var fra Venslev i grevskabet, bevægelsen 1829 udgik, hovedmændene var førnævnte Rs. Sørensen og fynboen, fæstebonden Rasmus Ottesen, der begge var kaldet til Venslev af Holstein¹), og greven tog forsamlingerne i sin beskyttelse — var vist medvirkende til, at der ikke rejstes retssag mod dem. Selv holdt han forsamlinger paa Holsteinborg. Da kancelliet 1832 afæskede biskop-

¹) En tredie af forsamlingslederne var Jens Corneliussen, Ottesens svoger, der ligeledes af Holstein havde faaet en gaard i fæste. Han var farbroder til rigsdagsmanden Cornelius Petersen og var fra 1835 Stephansens medhjælper paa Fuirendal og senere paa Holsteinsminde. Han døde 1869 som gaardbestyrer paa Skovgaard i Førslev sogn.

pen erklæring om forsamlingerne, oplystes det, at greven hver første mandag i maaneden holdt bøn og læsning med sine husfolk, og Rs. Sørensen skriver, at han „altid havde fundet det meget opbyggeligt af greven, naar denne, skønt ikke præst, saa ofte i missionsforsamlinger og i flere forsamlinger i gudelig anledning paa Holsteinborg havde holdt baade taler og bøn“. Først da forsamlingerne efter Holsteins mening havde taget en uheldig retning, idet de fra at være smaa opbyggelsesmøder var blevet til store forsamlinger med fremmede talere og fremdragelse af kirkelige stridsspørgsmaal (f. eks. sognebaandets løsning), udgav han et skrift: „Nogle Ord til Christendommens Venner paa Grevskabet Holsteinborg“, der fremhævede de første forsamlinger paa de senerees bekostning.

Med Grundtvig stod han i nogen forbindelse — Grundtvig skrev saaledes 1833 et smukt digt til greveparrets sølvbryllup. Men Holstein var gammeldags bibelkristen, og Grundtvigs sakramentfremhævelse forstod han ikke, var heller ikke tilhænger af ønskerne om kirkelig frihed (sognebaandsløsningen).

I 1827 grundede han en missionsforening, der støttede det af lyngbypræsten Bone Falch Rønne i 1821 stiftede „Det danske Missionselskab“. Ved Rønnes død 1833 forenedes de to foreninger, og Holstein valgtes til selskabets formand. Som saadan fik han bl. a. paabegyndt udgivelsen af bladet „Det danske Missionsblad“, hvori han skrev flere artikler.

*

Grev Holsteins dybe følelser for konge, folk og fædreland bragte ham flere gange til at yde betydelige ofre. I 1807 til-

bød han — forgæves — general Castenskjold i Roskilde sin tjeneste med 200 af ham selv bevæbnede bønder, og uden hverken at vente eller modtage nogen tak derfor uddelte han efter Københavns bombardement 3000 rd. til trængende i byen og sendte et ædelstensprydet guldbæger, der vejede 5 pund, som bidrag til flaaen. Ogsaa ved flere andre lejligheder (oversvømmelserne paa vestkysten 1825, misvæksten 1826) ydede han virksom hjælp. Og hans utrættelige virke-trang og omfattende interesser førte ham flere gange ind i overvejelser over samfundsforholdene og til fremsættelse af udførlige forslag til deres omordning og forbedring.

Allerede i 1814 drejede hans tanker sig om forandring af statsstyrelsen, saa et folkeraad sammen med kongen gav lovene, og samme aar udformede han et udkast til en grundlov for Norge, som han sendte til statholderen inden eidsvoldforsamlingens sammentræden. Efter dette skulle den lovgivende magt overdrages til et folkeraad og et af folkeraadet blandt sine medlemmer valgt lovkammer. Desuden skulle der sikres religions-, tale- og trykkefrihed samt indføres almindelig værnepligt. Flere af hans forslag genfindes i grundloven, dog uvist, om det er sket under paavirkning af dem. I statholderens brev til ham, ledsaget af et eksemplar af den nye grundlov, hedder det, at Holstein i denne vil finde „mangen ved erfaring prøvet sandhed, som De benævner, deri optaget“. Men 20 aar før stænderforsamlingernes indførelse i Danmark har Holstein altsaa fremsat forslag, der i afgørende spørgsmaal gaar ud over stænderforordningens bestemmelser og foregriber grundlovens.

I hans stilling til absolutismen skete der imidlertid i disse 20 aar en ændring i Holsteins standpunkt, thi da anordnin-

gen om stændernes indførelse var udstedt den 28. maj 1831, udgav han et skrift: „Om de danske raadgivende Provinsialstænders Væsen og Værd“, hvori der udtrykkes glæde over og tilfredshed med anordningens bestemmelser. Han var en af de af kongen udnævnte 35 „oplyste mænd“, der skulle udtale sig om anordningens udførelse, og i denne forsamling talte og stemte han bl. a. for fæsteres valgret og valgbarhed og for indførelse af skriftlig afstemning ved valgene, for at der ikke af godsejerne skulle blive udøvet pres mod fæsterne. I de dage, da valget i 8. distrikt af de mindre landejendomsbesiddere fandt sted, gav han plads paa Holsteinborg for valghandlingen, og han bevirkede, at et forberedende møde af alle deputerede, valgt baade af store og mindre landejendomsbesiddere paa øerne, blev afholdt paa Holsteinborg inden stænderforsamlingens sammentræden. Paa mødet, hvori mange deltog, fremhævede han, at godsejernes erfaringer af, hvorledes deres vel bedst kunne fremmes, kun burde „gøres gældende, naar godsejernes fordel tillige er landets og staar i samklang med de andre stænders sande interesser“.

Som kongevalgt medlem af den første stænderforsamling i Roskilde 1835—36 ydede han en meget stor arbejdsindsats. Han var medlem af 11 komitéer (udvalg) til drøftelse af sager af meget forskellig art, og her talte og stemte han f. eks. for iværksættelse af foranstaltninger til fremskyndelse af hoveriets afskaffelse, for forbedring af landsbylærernes kaar og mod trykkefrihedens yderligere indskrænkning. Selv stillede han i forsamlingen forslag om oprettelse af amtsraad, om frigivelse af neger-slaverne i Vestindien og om forhold vedrørende Nationalbanken. Men hans forslag blev enten stemt

ned eller trukket tilbage. I det hele taget røbede der sig her hos Holstein — sammen med det, der var det store hos ham: hans ædle idealisme, hans retfærdighedssans og hans trang til at virke for samfundslivets forbedring og folkets fremgang — en svigtende evne til at give sine forslag en praktisk gennemførlig form. Som et medlem af statsraadet bemærkede i anledning af de „oplyste mænds“ forhandlinger: Holstein er „en udmærket brav og redelig mand, men en udpræget teoretiker“, eller som Frederik VI udtrykte det paa sin facon: „Den gode grev Holstein mener det meget godt, men han overlægger ej altid sine forslag“.

*

I styrelsen af sit gods var det, grev Holsteins liv satte sin rigeste frugt. Følende sit ansvar arbejdede han utrætteligt for at højne de materielle saavel som de aandelige kaar for sit store grevskabs beboere. Der er sikkert ingen dansk godsbesidder, der har gjort mere for befolkningen paa sit gods end Holstein.

Ved hans overtagelse af Holsteinborg var fællesskabet allerede ophævet og udskiftningen sket, og i løbet af 3 aar lykkedes det ham nu mod en billig erstatning at faa hoveriet paa godset helt afskaffet trods en del modstand fra fæsterne, der var ængstelige for byrden af afløsningssummen: ca. 45 rd. for en gaard paa 7—8 tdr. hartkorn — dog med nedsættelse de første aar. Dermed var en af de værste hindringer for fremgang i bondens bedrift ryddet til side.

Selve agerbruget var endnu i høj grad forsømt. Som rime ligt var forbedrede han nu først hovedgaardens drift gennem mergling, bedre sædskifte o. lign., og dernæst blev regelmæs-

sigt sædskifte paalagt nye fæstere ved overtagelse af fæstet — de gunstige resultater heraf paavirkede saa efterhaanden de øvrige fæstere. Ogsaa husmændene anvistes forbedrede driftsmaader, og veldyrkede brug præmieredes.

I 1809 fik han stiftet et „Industriselskab“. Medlemmerne var grevskabets mest fremtrædende beboere: præsterne, nogle af lærerne, godsets funktionærer og enkelte af bønderne; men Holstein var formand og den drivende kraft. Selskabets formaal var at fremhjelpe agerbrug, havedyrkning og husflid, og ved en aarlig højtidelighed i Holsteinborg kirke — senere i haven — uddeltes der sølvpræmier for fremgang og dygtigt arbejde i disse henseender. I nogle aar foretog nogle af medlemmerne paa Holsteins bekostning en aarlig rejse til forskellige egne paa Sjælland, Fyn, Langeland og Lolland-Falster sammen med 10—12 gaard- og husmænd, for at de kunne se veldrevne landbrug¹⁾. Af gammel vane fra fællesskabets tid vedblev bønderne, naar høsten var slut, at „opgive ævred“, d: at lade kvæget græsse, hvor det ville; men for at hævde markfreden tilskyndedes de nu til at opføre hegn og stendiger.

Der var dengang næsten ingen haver ved gaardene, men Holstein lønnede 2 gartnere, for at de kunne rejse rundt og vejlede i havedyrkning, fra Holsteinborgs have uddeltes der gratis frugttræer, og sagen havde god fremgang. Ved gratis uddeling af planter søgte han ogsaa at opmuntre til dannelse af smaa plantager paa bøndernes jorder, ligesom han ved at tilplante sandede jorder og udlodder udvidede godsets egne

---

¹⁾ Disse rejser er saaledes forløbere for de „husmandsrejser“, som Anders Jørgensen, Høng, 1884 fik sat i gang — siden 1889 med statsstøtte.

skove, der nu ogsaa blev drevet mere forstmæssig, med 259 tdr. land. Fra dem uddelte han aarlig 2—300 læs kvas til fattige og ydede gratis bygningstømmer til mindre bemidlede.

For at nyttiggøre en del af de unges fritid oprettedes der „haandgerningsaftenskoler“, 3: husflidsskoler: 2 ugentlige aftener for karle og drenge og 2 for piger. Det var ved medvirkning af „Industriselskabet“s medlemmer, skolerne holdtes i gang, men det var Holstein, der tilskyndede, gav lys og brændsel, betalte materialerne og lønnede lærerinderne og lærerne. I vinteren 1822—23 var der 12 saadanne skoler paa godset. Naar skolerne om foraaet sluttede, blev arbejderne eftersat og bedømt af Holstein selv og præmier uddelt. Men ogsaa de ældre blev der tænkt paa. Om søndagene blev der skiftevis i de forskellige skoler foranstaltet afholdelse af foredrag om landbrug. De overværedes af Holstein, der ogsaa undertiden selv var foredragsholderen. Desuden uddeltes der blandt befolkningen en række smaaskrifter, omhandlende mange forskellige emner: om dyrkning af hamp og hør, om anlæg af humlehaver, om bier, om tørvemosernes udgravning o. lign.

I 1810 oprettede han en spare- og laanekasse for grevskabet, Danmarks første, og lidt senere en assurancekasse for heste og hornkvæg, og 1833 foranledigede han stiftelsen af „Sorø Amts landøkonomiske Selskab“, hvis første præsident han blev. Dette selskab, hvis formaal var at føre hans landøkonomiske bestræbelser paa Holsteinborg ud i et videre omraade, var det første af sin art her i landet. Senere fulgtes det af lignende foreninger i Præstø og Københavns amter og efterhaanden ogsaa i landets øvrige amter.

*

Mere end alle foretagender, der tilsigtede befolkningens materielle fremgang, laa det grev Holstein paa sinde at løfte den til et højere aandeligt, kulturelt stade. At bibringe den flere kundskaber, at udbrede større oplysning havde været genstand for hans overvejelser og bestræbelser helt fra hans tidlige ungdom af.

Derfor var alle dage skolevæsenet hans hjertebarn.

Dettes tilstand her i landet var paa Holsteins tid de fleste steder — ogsaa efter skolelovenes udstedelse 1814 — meget maadelig. Der manglede baade skolebygninger, materiel og uddannede lærere, og da det var kommunerne selv, der — netop i disse fattige tider — skulle udrede omkostningerne, nøjedes man som oftest med det mindst mulige — det var ikke alene interessen, men ogsaa den økonomiske evne, der manglede.

Paa Holsteinborg var greven, der som godsejer var „skolepatron“, medlem af skolekommissionerne ved samtlige skoler og havde kaldsret til embederne, utrættelig i sine bestræbelser for at højne skolevæsenet.

Han lod opføre 12 nye, grundmurede skoler (Rude, Venslev, Høve, Bjerge, Frederiksminde, Skafterup, Kvislemark, Spjellerup, Haarslev, Krummerup, Ørslev og Flakkebjerg), af hvilke han selv bekostede de 10¹⁾, og han ydede mange penge til fremskaffelse af bøger, kort og andet materiel til skolerne. Han søgte at faa lærerembederne besat med dygtige, seminarieuddannede lærere og at forbedre deres

---

¹⁾ Beboerne ydede dog langhalm samt spand- og gangdage. Ørslev og Flakkebjerg skoler byggedes for brandassurancen.

kaar ved udvidelse af skolelodderne. Medens disses størrelse i henhold til skoleanordningen af 1814 (hvis lønningsbestemmelser ganske vist ikke saa nær alle steder blev gennemført) normalt var paa 6 tdr. land¹⁾, var eksempelvis skolelodden i Haarslev paa 11 tdr. land.

Stadig skolegang søgte han at fremkalde ved personlig paa-virkning af forældre og husbonder og, om fornødent, ved mulkering, og saa vidt muligt overværede han selv skolernes halvaarlige eksamener — undertiden i 2—3 skoler daglig 3—4 dage i træk. Han overhørte da ofte børnene selv og gav dem karakterer og fik paa saadanne dage forudsætninger for at kunne danne sig en mening om saavel børnenes dygtighed og fremgang som om lærernes duelighed. Hver sommer foranstaltede han afholdelse af en stor fest for børnene fra alle grevskabets skoler og deres forældre med tale af en af lærerne, med sang og leg, med uddeling af præmier og med spisning ved lange borde. Denne af børnene længe i forvejen med spænding imødesete begivenhed fandt sted i Holsteinborgs have — senere deltes festen i 2, saa den ene holdtes i Fuirendals have.

Som skolepatron samlede han 4 gange om aaret skolekommissionerne paa Holsteinborg til forhandling og drøftelse om skolevæsenets forhold, og til samværet bagefter var ogsaa lærerne indbudt. Da det 1827 blev befalet, at der skulle afholdes maanedlige skolekommissionsmøder ved hver skole, saa han sig nødsaget til at frasige sig patronatet for de fleste skoler; men han indbød saa hvert aars 3. juledag alle lærerne

1) Derudover bestod lærerlønnen af: 6 tdr. rug og 10 tdr. byg in natura og 25 tdr. byg efter kapitelstakst samt brændsel, hør og halm.

til en sammenkomst paa Holsteinborg med foredrag og sang, med diskussion og spisning. For lærerne udsatte han ogsaa præmier for besvarelse af prisopgaver med pædagogiske emner, ligesom han paa Fuirendal oprettede et „skolelærerkonvent“ — paa den tid her i landet noget ret enestaaende med en saadan lærerforsamling. Holstein bekostede indretning af et lærerbibliotek paa mødestedet og beværtede ved de maanedlige møder med mad og drikke (I Stephansens tid var han vært). I 1836 talte konventet 22 medlemmer: lærere paa og uden for grevskabet.

For at fremme fagene sang og gymnastik ansatte og lønnede han en sanglærer og en gymnastiklærer¹⁾, der skulle vejlede og undervise ved skolerne — den sidstnævnte desuden i det „gymnastiske institut“ for alle grevskabets drenge, der havde lokale baade paa Holsteinborg og Fuirendal, og hvor baade apparater, dragter og sko var bekostet af Holstein. Foruden de førnævnte haandgerningsskoler oprettede han vinteraftenskoler for de unge med fagene historie, læsning, skrivning og regning, men udgifterne til disse skoler som forøvrigt flere andre af hans udgifter til skolevæsenet og til hans øvrige samfundsnyttige foretagender saa han sig nødsaget til at inddrage, da den store landbrugskrise i tyverne for alvor satte ind.

Al indførelse af tvungne metoder og al mekanisk udenadslæren uden forstaaelse var han en skarp modstander af. Det var derfor ikke saa underligt, at han med megen skepsis saa paa den militæragtige, mekaniske „indbyrdes undervisning“s

---

¹⁾ L. C. Brodthagen, uddannet i København paa Holsteins bekostning, virkede fra 1810 og delvis endnu ca. 1850.

metode, der navnlig i tyverne gik som en hærgen over landet — navnlig var han bestemt imod metodens tvungne indførelse i landets skoler. Dette skete da forøvrigt heller ikke, men metoden og dens udøvere blev i den grad protegeret af Frederik VI og autoriteterne, at den inden 1830 var indført i over $\frac{4}{5}$ af landsbyskolerne og i næsten alle købstadskoler. Sin opfattelse af metoden forsvarede grev Holstein i en skriftlig polemik med en af dens ivrigste og mest formaaende talsmænd, amtsprovst P. H. Mønster i Ringsted. Om hvorledes han afværgede metodens indførelse i Venslev skole, fortæller Rs. Sørensen i „Mit Levnedsløb“.

Samme Rs. Sørensen karakteriserer grev Holstein som skoleven saaledes: „Holstein var af skolepatroner den sidste ædle og store pædagogiske filantrop, som Danmark har fostret“.

2. *Instituttet stiftes.*

Ogsaa for de fattige havde grev Holstein omsorg. Især for deres skyld ansatte han paa grevskabet en læge, der med fribolig paa Fuirendal og mod godtgørelse af Holstein havde pligt til at tilse fattige syge, der ogsaa fik gratis medicin.

Paa landet anbragtes dengang de uarbejdsdygtige fattige i privat pleje, og Holstein havde derfor tidligt planer om at faa rejst et fælles fattighus for samtlige grevskabets sogne. Der skulle man kunne give de fattige beskæftigelse, afpasset efter deres alder og kræfter, men opholdet i det skulle være frivilligt.

Disse planer blev dog ikke realiseret; men den 29. oktober 1811 fik han kgl. bevilling til for egen regning at maatte op-

rette et saakaldt „fuirendaler hospital“ paa herregaarden Fuirendal, der tidligere havde været enkesæde, men nu i 70 aar havde staaet ubeboet hen¹).

Efter fundatsen skulle hospitalet „især have til formaal at modtage og sørge for de børns fysiske, moralske og borgerlige opdragelse, der betros til fattigvæsenets forsørgelse“, og sammen med dem skulle saadanne fattige, „der enten intet eller dog kun lidet kan erhverve ved egne kræfter“, til gavn for dem selv og til lettelse for forsørgelseskommunerne skaffes beskæftigelse, navnlig ved forarbejdning af uld og hør. Da det — foruden børn uden forsørgere — fortrinsvis ville blive gamle, der optoges, skulle der i forbindelse med hospitalet indrettes et sygehus, der tillige, om pladsen tillod det, var beregnet for grevskabets andre beboere. Hospitalet skulle med andre ord være en kombination af fabrik, fattighus, opdragelsesanstalt og sygehus.

Paa Holsteins bekostning blev hovedbygningen nu indrettet og inventar indsat, og for at faa en egnet tilsynsmand, der ikke boede i alt for lang afstand fra hospitalet, fik han præsten i Haarslev til at bytte embede med pastor Duus i Skørpinge. For at opnaa dette mageskifte maatte han gaa ind paa at ombygge den gamle præstegaard i Skørpinge samt svare en dette kald paahvilende afgift til præsteembedet i Skelskør. Det var saaledes ikke saa lidt, det kostede at faa foretagendet begyndt.

Men forsøget mislykkedes, skønt hospitalet med betydelige tab holdtes i gang i 20 aar.

¹) Fuirendal (skrives nu: Fyrendal) oprettedes 1677 til baroni for Diderik Fuiren, efter hvem gaarden fik navn (tidligere Vindingegaard).

Starten saa lovende ud. Karte-, spinde- og vævemaskiner anskaffedes, en klædefabrikør ansattes, og hospitalet traadte i virksomhed med et antal af 30 personer, voksne og børn¹). Men Holstein svigtedes af dem, der skulle have hjulpet ham med at gennemføre foretagendet, idet sognenes fattigbestyrelser, præsterne, var uinteresserede og trak sig tilbage. Dertil kom, at tiderne var vanskelige, tilsynsmanden boede for langt borte, og der manglede en dygtig leder. En tid var fabrikken bortforpagtet, men heller ikke dette gik, og baade ved forpagterens fratræden, under en derefter følgende overtagelse af driften af grevskabet selv og ved en senere forpagtning led Holstein store tab — og smertelige skuffelser. Forøvrigt mislykkedes ogsaa andre af hans industriforetagender, saaledes en hørfabrik i Bisserup, som han havde anlagt for at op-hjælpe høravlén paa godset.

*

Tanken om at udrette noget for fattige børn opgav Holstein dog ikke. Samtidig med, at han blev klar over, at oprettelsen af hospitalet, hvor der nu ikke længere fandtes børn og kun 6—7 „lemmer“, havde været et misgreb, tumlede han med planer om at grunde et sted, hvor forsømte børn kunne opdrages til nyttige samfundsborgere — en bestræbelse, som jo allerede havde været medvirkende ved oprettelsen af hospi-

---

¹) Stephansen mener, at der en tid var omtr. 50 børn, og meddeler, at de var sat i en nær ved gaarden liggende stor, smuk, nybygget skole, der tillige var skole for børnene fra nærmeste landsby. — Denne skole var Frederiksmínde (Tornemark) skole, der byggedes 1816.

talet. Navnlig med Fellenbergs¹⁾ anstalt som forbillede gjorde han 1826 udkast til oprettelse af et hjem, hvor især saadanne børn, der havde begaaet lovovertrædelser, eller hvis forsørgere sad fængslet, kunne faa en kristen opdragelse til at blive gode og nyttige borgere. Planen blev dog ikke udført; men aaret efter kom J. A. L. Holm som kapellan til Venslev-Holsteinborg, og han havde haft forbindelse med Johannes Falk²⁾ og dennes udsending til Danmark. Paavirket af Holm og især ved læsning af skrifter af Zeller³⁾ forandrede Holstein nu sin plan derhen, at det skulle være et hjem for fattige, forsømte og hjemløse børn, men planen blev stadig ikke udført, fordi det vigtigste af det hele manglede: en mand til at lede og en bygning til at rumme et saadant foretagende.

Men i efteraaret 1832 fandtes begge dele. Da lærte han Anders Stephansen at kende, og da havde han besluttet at ophæve hospitalet, hvorefter Fuirendals bygninger kunne anvendes til det nye formaal. Foruden bygningerne overlod greven haven og et jordareal til instituttets brug samt skæn-

---

¹⁾ Philipp Emanuel v. Fellenberg, f. 1771, havde 1804 — inspireret af Pestalozzi, pioneren i omsorgen for forsømte børn — paa godset Hofwyl i Svejts oprettet en skole og opdragelsesanstalt for fattige, forsømte og straffede børn. Men medens 1700-tallets filantroper havde anset fabriksarbejde for at være det vigtigste opdragelsesmiddel (saaledes ogsaa Holstein ved oprettelsen af hospitalet), tog Fellenberg foruden skolehold landbrugs- og havearbejde i opdragelsens tjeneste, fordi den slags arbejde egnede sig langt bedre for formaalet end fabriksarbejde.

²⁾ Johs. Falk, f. 1768 i Danzig, oprettede 1813 i Weimar det første egentlige børnehjem paa kristeligt grundlag for børn, der var blevet hjemløse i napoleonskrigene.

³⁾ C. H. Zeller, f. 1779 i Tübingen, stiftede 1820 et børnehjem paa slottet Beuggen i Baden. Han lagde især vægt paa skolearbejdet.

kede det besætning, redskaber og en del inventar. Instituttet kunne grundes, og en egen skole kunne det oprette i henhold til den foran citerede bestemmelse i hospitalets fundats.

I bekendtgørelsen om instituttets oprettelse hed det, at det skulle være „et institut til fattige og forældreløse børns opdragelse til duelige agerdyrkere“ — „en stiftelse for de børn, hvis skæbne nægtede dem et familieforhold, hvori de kunne gøre erfaring om de baand, som kristelig kærlighed knytter mellem forældre og deres børn“. Instituttet skulle yde børnene erstatning for et hjem; det skulle være et rent børnehjem, bygget paa kristen grund, og opdragelsesmidlerne skulle være skoleundervisning og landbrugsarbejde. Meningen var altsaa, at det nok skulle være en fellenbergsk anstalt, men det skulle ikke optage allerede forvildede børn, men saadanne, som ellers stod i fare for at blive det.

Om foraaaret 1833 var vedtægter udformet og bygninger indrettet, og den 4. maj, greveparrets sølvbryllupsdag, traadte „Det fuirendaler Institut“, Danmarks første børnehjem, i virksomhed. En af dem, der var til stede ved indvielsen, skriver 50 aar efter: Jeg „glemmer aldrig den inderlige glæde, hvormed Holstein betragtede de smaa, og den hjertelighed, med hvilken han tiltalte dem og gav dem løftet om et fredeligt og velsignelsesrigt hjem“.

3. *Anders Stephansen.*

Den mand, der kom til at realisere grev Holsteins børnehjemsplaner og derved blev „den danske børnehjemssags fader“, var Anders Stephansen.

Han var født den 20. august 1791 i Terndrup mellem Aalborg og Hadsund og voksede saaledes op i de revolutionerende bondereformers tid. Hans fader, Stephan Christensen, havde et boelssted med et par heste og 4—5 køer i fæste. Han var en forstandig og vel oplyst mand, der i sin ungdom havde været omgangsskoleholder og i tidens aand lagde vægt paa „almennyttige kundskaber“ — lærte saaledes sin søn at regne efter Søren Matthisens regnebog. Moderen, der hed Kirsten Andersdatter, var derimod en poetisk og følelsesfuld natur, og hun og deres gode tjenestepige lærte drengen at læse samt lærte ham katekismen; men hun var gammeldags troende og var bange for „ny lærdom“. Da faderen som den første bonde i landsbyen en aften kom hjem fra Aalborg med Balles Lærebog, satte hun sig derfor hen og granskede den nøje, før barnet fik den i hænde — helst ville hun nok være blevet ved Pontoppidans Forklaring, som hun selv havde lært. Gennem den arv og den paavirkning, drengen modtog fra moderen, blev hun den af forældrene, der mest kom til at præge hans natur og hans sind.

Om vinteren gik han i byens skole. Læreren, som hed Hans Mikkelsen, var en gaardmandssøn der fra byen. Som Blichers „skwolvæjster“ arbejdede han om sommeren som de andre mænd i byen og var desuden murer, men om vinteren holdt han skole. Han lærte børnene læsning, skrivning og lidt regning samt Luthers lille Katekismus, men Stephansen lærte som barn andre fag end skolens, og var end den viden, han fik, højst upaalidelig, gav den til gengæld hans fantasi den næring, som skolen ikke kunne give.

I historie var Pi Blendstrup, en ungkarl fra Blendstrup, der havde bosat sig i Terndrup, hans beundrede lærer, paa

hvis forelæsninger han — allerede mens han kun var faa vintre gammel — tilbragte mangen glad aften. Pi Blendstrup ejede intet andet af verdens gods end sine fortællinger, som han med rund haand uddelte til byens ungdom. — Poesien var repræsenteret af husmanden Pi Kræmer, hvilket navn drengen syntes, han bar med dette, thi „den yndigste kram paa jorden for barneøjete er digt“. Pi Kræmer følte sig om dagen omgivet af usynlige væsener, og han troede selv af sit fulde hjerte paa, hvad han fortalte om spøgelse og gengangere, om nisser, trolde og ellefolk, naar lyset om vinteraftenerne var tændt, og han sad paa bænken ved „skiven“. Naar julelysene brændte, var hans poetiske sans paa det højeste. — Naturkundskab havde drengen allerede faaet gennem sin gamle ABC's billeder, saa han meget vel baade vidste om fremmede dyr og om vore egne husdyr. Men siden var naturen selv hans læremester, naar han paa egen haand tumlede sig paa mark, kær og hede — en fattig, men storslaaet natur, med Rold skov til den ene side og Vildmosen til den anden.

Da Stephansen var fyldt 12 aar, blev han huslærer hos pastor Holst i Skibsted, i hvis anneksogn (Lyngby) Terndrup laa, og præsten gav samtidig huslæreren undervisning og tog sig faderligt af ham. Da han havde været der et par aar, ville præsten gerne, at han skulle paa seminarium; men forældrene ønskede, han skulle i handelslære, og anbragte ham derfor hos en slægtning i Hobro. Han blev der dog kun en kort tid, fordi han slet ingen lyst havde til andet end til at undervise, og derfor blev han nu atter huslærer — en tid lang hos general Rodenburg paa Vorgaard, en lille herregaard mellem Terndrup og Bælum. Saa havde han samlet sig saa mange kundskaber og skillinger, at han 1812

kunne komme paa Jønstrup seminarium. Efter 3 aars ophold her tog han eksamen med „udmærket duelig“ i hovedkarakter og „meget rosværdig“ for opførsel og vendte derefter tilbage til Vorgaard. Allerede som dreng havde botanik været hans yndlingsstudium, og med det fortsatte han i sin fritid i alle de aar, han opholdt sig paa Vorgaard. Desuden lærte han sprog — et par halve aar studerede han engelsk og fransk paa kursus i København.

I 1820 var han saa gammel, at han følte trang til at faa en selvstændig skolevirksomhed, og han oprettede da en privatskole i Nibe. Men han følte sig ikke vel tilpas i denne by, og 1822 fulgte han derfor med glæde en opfordring fra stiftamtmanden i Aalborg, grev Fr. Moltke, om at komme dertil og oprette en skole for bedrestillede folks børn. Skolen slog godt an og voksede sig hurtigt stor og anset.

Et par aar efter (1824) blev han gift med Dorthea (egentlig Dorothea) Svenningsen, der var født 1803 og datter af fuldmægtig paa borgmesterkontoret Christen Svenningsen og hustru Else, f. Melsen. De var begge to vendelboer og gaardmandsbørn, og foruden Dorthea havde de en søn, den ejendommelige lærer og inspektør ved Borgerdydskolen paa Christianshavn, Cleophas Svenningsen. Det var ikke frit for, at forbindelsen mellem Stephansen og Dorthea vakte nogen uvillie i Aalborg, for selv om hun ikke i det ydre kunne maale sig med ham, lille og spinkel og ikke saa lidt forvokset af skikkelse, som hun var, var hun kendt for sin dannelse og store begavelse, for sin klare forstand og sin samtidig rige og dybe følelse, hvorimod han dog endnu stod for folk som den halvt ukultiverede skolelærer. Provsten, der viede dem, sluttede en lang og glødende lovtale over bruden i al korthed

med ordene: „Hvad brudgommen angaar — ham kender vi ikke“, og fejede med en armbevægelse ligesom Stephansen væk.

Efter brylluppet oprettede Dorteia i forbindelse med sin mands skole et pigeinstitut, der snart blev lige saa søgt og anset som denne. En smuk og økonomisk vel betrygget fremtid syntes saaledes at ligge foran dem.

*

Der var bare det, at Stephansen ikke blandt alle sine pæne børn fra gode og velhavende hjem kunne lade være med at tænke paa alle de børn, hvis forældre var i fængsel, var døde eller havde forladt dem, og som, vanrøgtede og forsømte, maatte friste livet uden hjem og uden opdragelse og derfor udsat for daarlig paavirkning og moralsk ødelæggelse for saa maaske endelig at komme i konflikt med det samfund, de selv følte sig sat udenfor. Paavirket af Grundtvig og af det i tyverne vaagnende religiøse liv var han kommet til en levende kristentro, og ud fra den følte han trang til at øve barmhjertighed mod andre, ligesom der var øvet barmhjertighed mod ham selv. Fra sin hjemegn kendte han, hvorledes fattige, forældreløse børn dengang behandledes her i landet. De bortliciteredes til de lavestbydende plejeforældre, der tog dem for fordelens skyld og derfor satte dem til at arbejde eller tigge, medens skolen forsømt¹). Selv nævner han, at det navnlig var to mænd, der gav hans trang til at hjælpe dens bestemte retning: hans seminarieførstander, professor Saxtorph, og hans velynder, Fr. Moltke, og han vidste, hvad

¹) Et godt billede af et saadant barns kaar findes i Anton Nielsens fortælling „Løbetossen“ („Fra Landet“, 1861).

der i udlandet var i gang med børnehjem og fellenbergske anstalter. Lidt efter lidt modnedes hans plan¹⁾). Han ville grunde et hjem, der skulle bygge paa Fellenbergs grundlag for børneopdragelse (landbrug og skolehold); men det skulle ikke være en redningsanstalt for allerede vanartede børn, men et børnehjem for saadanne fattige og hjemløse børn, der ellers var udsat for moralsk at gaa til grunde — ud fra tanken, at forebyggelse er bedre end forsøg paa helbredelse bagefter. Hjemmet skulle bygges paa kristen grund og saa meget som muligt ligne et rigtigt hjem.

Stephansens svigerforældre boede nu hos dem, og naar deres lille sammensparede kapital blev lagt sammen med hans egen, raadede han over 4000 rd. Men først da svigerforældrenes ikke uforstaaelige frygt for fra sikrede økonomiske kaar at komme ud i det helt uvisse var overvundet, og først da hans hustru var helt vundet for tanken, kunne han, trods sin ringe kapital, begynde at se sig om efter et sted, hvor planerne kunne realiseres. Et forsøg paa at faa overdraget herregaarden Buderupholm, der ligger et par mil nordvest for Terndrup, og som i de fattige landbrugsaar var blevet overtaget af staten for skatterestancer og nu kunne købes omtrent for disse, mislykkedes, og et tilbud fra stiftsøvrigheden om paa billige vilkaar at overtage en anden stor gaard (Sohngaardsholm) turde han ikke tage imod, da dens bygninger ikke ville kunne afgive tiltrækkelig plads. Efter at

---

¹⁾ Meget udførlige udkast blandt hans papirer viser, hvorledes han har tumlet med planer — saaledes om at erhverve en gaard paa 6—800 tdr. land og med plads til 2—300 børn, der skulle forblive paa hjemmet til 18-aars alderen, saa de de sidste aar med deres arbejde kunne yde nogen erstatning for de første aars ophold.

ogsaa andre planer var mislykkedes, henvendte han sig saa i foraaet 1832 til forstanderen for Snedsted seminarium i Thy, pastor (senere biskop i Aarhus) G. P. Brammer. Det var nu hans tanke at købe en bondegaard i nærheden af seminariet og paa den indrette en rede for sine „ravneunger“ samtidig med, at han søgte en stilling som lærer ved seminariet. Forstanderen nærede dog betænkeligheder ved denne ordning, idet han navnlig ansaa en bondegaard for at være for lille til formaalet, men henledte hans opmærksomhed paa grev Holstein, hvis børnehjemsplaner han var vidende om, og hvem han lovede at skrive til, og efter at der var vekslet breve mellem Brammer og Holstein og Holstein og Stephansen, rejste denne saa til Sjælland for at drøfte sagen mundtlig med greven. Af hans bevarede rejsepap ses, at han er ankommet til Korsør den 22. oktober, og da han — vel dagen efter — naaede til Venslev, gik han ind i skolen for at hilse paa Rs. Sørensen, som han kendte. Netop den dag holdtes der efteraarseksamen i skolen, og derfor traf han tillige der grev Holstein, „og“, fortæller Holm, „skönt de ej før havde set hinanden ansigt til ansigt, var det dog, som et par gamle bekendte mødtes, saa fortrolige var de med hinandens ønsker, saa begejstrede af en og samme plan“. De fulgtes ad til Holsteinborg, og resten af dagen og det meste af natten anvendte de saa til samtale om planen, der aftaltes at skulle træde i kraft det følgende foraar, og hvis nærmere udformning, forfattet af greven, forelaa inden Stephansens hjemrejse den 31. oktober.

Paa tilbagereisen gjorde han sig bekendt med forholdene paa opdragelsesanstalterne Katrinelyst ved Sorø (1827—49) og Bøgildgaard i Jylland og ved fattigvæsenets skoler i

Odense, og en del af vinteren brugte han til at udvide sine kundskaber i landvæsen og have dyrkning og til øvelse i husflidsarbejder, og da tiden kom, overdrog han sin skole til en af lærerne, medens pigeinstituttet blev overtaget af en anden af lærerne, Chr. Christensen Møller, der 3 aar efter blev forstander paa Flakkebjerg.

„Vi havde en „opdragelsesanstalt“ for de saakaldte rige og dannede stænders børn, men Gud rørte vore hjerter, saa de maatte føle, hvad nød den fattige dreng og pige maa lide, som intet hjem har at ty til i sin forladte tilstand. Vi var derfor nødt til at søge at faa vort institut omdannet til *et* for fattige børn ...“, skriver Stephansen. Fra en god, økonomisk betrygget stilling gik derfor han og hans hustru¹⁾ over til en tilværelse, fuld af vanskeligheder og fattigdom. Med tidens fuldstændige mangel paa forstaaelse for børnehjemstanken i erindring er det ikke til at undres over, at alle i Aalborg ansaa det hele foretagende som vildt fantasteri.

4. *Det fuirendaler Institut 1833—40.*

Med hensyn til bygninger blev Fuirendal lige straks en skuffelse, idet de viste sig at være saa forfaldne, at der ikke var eet værelse, uden at det trængte til istandsættelse. Holstein maatte yde ikke saa lidt for at faa alt det indre — gulve, vinduer, døre, trapper m. m. — repareret eller fornyet, og ogsaa Stephansens medbragte 4000 rd. gik med dertil og til anskaffelse af inventar.

¹⁾ Hendes forældre fulgte med til Fuirendal, hvor moderen døde aaret efter, faderen 1837.

Men plads var der nok af — til at begynde med næsten alt for megen. Efter en beskrivelse af Stephansen bestod den del af gaarden, der var overladt stiftelsen, af en toetagers hovedbygning med 3 sidefløje og 2 huse til avlsbrug, næsten alt sammen grundmuret bygning. I hovedbygningen fandtes en lys og rummelig skolestue med tidssvarende inventar, „en smuk syskole med en god vævestol for pigebørnene“ og to soveværelser, et for drengene og et for pigerne, med tilstødende sovekamre for voksne, saa der ogsaa kunne være opsyn om natten. Desuden var der gymnastiksal, køkken, spisestue og forraadskamre, og i kælderen var der god plads til opbevaring af markens og havens produkter. I den ene af sidefløjene var der et værksted til brug for de drenge, der havde lyst til og anlæg for at blive haandværkere, og til anvendelse for dem alle til husflidsarbejde om vinteren og paa regnvejrsdage. Dette værksted var nærmest beregnet til træarbejder, senere fik man desuden et værksted for bomuldsvævning og en reberbane.

Arbejdet med jorden var dog det vigtigste. Til instituttet hørte 12 tdr. land god markjord nær gaarden samt 4 tdr. land uopdyrket jord, „der kan planeres og opryddes“. Der holdtes en besætning af 2 heste, 7 køer og 5 faar; men Stephansen er klar over, at et areal paa 50—70 tdr. land ville have været bedre — saa kunne man selv have produceret, hvad der fortæredes i huset, og saa kunne børnene i højere grad være blevet beskæftiget og uddannet. Nu kom havebruget til at danne en vigtig del af beskæftigelsen. I haven, der var paa 6—7 tdr. land, fandtes en betydelig mængde frugttræer, og desuden dyrkedes der køkkensager, humle og frø af forskellig slags. En del af den anvendtes til lege- og

tumleplads, og desuden havde børnene et stykke af den overladt til egen dyrkning, saa hver af dem havde sin egen lille have. Foruden at give børnene arbejde forsynede haven husholdningen og gav desuden en del indtægt ved salg af frugt, humle og frø.

Folkehølet bestod af en opsynsmand ved landbruget, en husholderske og 2 piger. Børnene havde 6 arbejdstimer og 4 undervisningstimer daglig. I marken lededes drengenes arbejde af avlskarlen, i haven af Stephansen, og paa værkstedet undervistes drengene af en snedkersvend, medens pigerne hjalp husholdersken med bagning, brygning, vask, rengøring og madlavning og undervistes af fru Stephansen i at sy, strikke og spinde. De 4 egentlige skoletimer laa spredt ind mellem timerne med legemligt arbejde, og undervisningen besørgeades af ægteparret Stephansen alene. Kl. 5 (!) stod alle op, hvad enten det var sommer eller vinter, og kl. 6—7 var der hver dag religionstime med Stephansen. Den anden formiddagsskoletime anvendtes til skrivning, retskrivning og geografi, og her hjalp fru Stephansen til — ligeledes i de 2 skoletimer om eftermiddagen, hvor fagene var læsning og regning, og hvor børnene inddeltes i 3—4 hold. Ind mellem timerne og om søndagen var der undervisning i sang, og lørdag eftermiddag underviste godsets gymnastiklærer i gymnastik og svømning fra Bisserup strand. Hver morgen og aften var der salmesang og bøn, og hver søndag var alle børn i kirke.

Hvor besværligt arbejdet i skolen har været, skønnes af en bemærkning af Stephansen: „De fleste elever har hidindtil som oftest været tungnemme og saa forsømte, at der endog har været 14-aars drenge, som ikke har kendt eet bogstav“.

Men der var dog ogsaa lyspunkter: En af de første elever artede sig saa vel, at han blev paa Fuirendal 3 aar efter sin konfirmation og hjalp til med undervisningen, og 1840 ansøger Stephansen hos rentekammeret om friplads for ham paa Jonstrup seminarium.

*

Den lille flok af børn, der 1833 fik deres hjem paa Fuirendal, havde en noget broget sammensætning: 5 drenge og 5 piger i en alder af mellem 6 og 15 aar — et af dem var dog ældre og var konfirmeret. Drengene var indsat af Holstein og paa hans bekostning, pigerne af private og forskellige fattigvæsener. Fødestederne for de i instituttet først optagne 12 børn er af Stephansen optegnet i følgende orden: København (han hed Vilhelm Sommer), Bisserup, Fuirendal, Kvislemark, Skelskør, København, Venslev, Bisserup, Kvislemark, Aagaard, Venslev, Hyllested, altsaa langt de fleste fra grevskabet.

Instituttet fik straks store vanskeligheder at kæmpe med. Anders Jørgensen, Høng, der i 12 aar var Stephansens medhjælper paa Holsteinsminde, skriver: „Stephansen har ofte selv fortalt os, hvorledes han og hans kone i de første aar af opholdet paa Fuirendal ofte har gaaet haand i haand igennem havens gange under de høje alléer og forhandlet med hinanden, om de skulle fortsætte denne virksomhed længer — eller om de ikke hellere skulle forlade det hele“.

Vanskelighedernes art antydedes af Stephansen ved det første aarsmøde, i juni 1834. Han kunne vel berette om god fremgang, men fremhævede, at anstalten ikke *alene* var beregnet for vanartede børn, men nærmest for faderløse og forladte. Disse sidste kunne ved deres gode eksempel indvirke

paa de andre — „men skulle stiftelsen friste den skæbne, at det kun blev saadanne forskudte børn, som ingen andre vil have, den fik at opdrage, da ville dens byrde jo blive tung og udsigterne for dens virksomhed ikke de bedste“.

Men noget af denne byrde var allerede ved at blive lagt paa stiftelsen og dens leder.

Grunden var, at der i fattigkommissionerne, som man haabede ville sende børn til instituttet — mod en betaling af 4—5 tdr. rug aarlig — slet ingen forstaaelse var for betydningen af en saadan forebyggende virksomhed. En medvirkende omstændighed var vel ogsaa, at de kunne faa børnene anbragt i privat pleje for omtrent det halve beløb: 12—16 rd. aarlig. Men følgen var, at ny tilgang næsten udeblev¹⁾, og forudsætningen for stiftelsens fortsatte opretholdelse syntes saaledes at være bristet.

Imidlertid var der paa den tid i København en vaagnende forstaaelse for nødvendigheden af at gøre noget for de forvildede børn. Børnekriminaliteten i København var stor, og da børn fra 10-aars alderen ved lovovertrædelser straffedes med ris eller fængsel, kunne der i eet aar i arresterne være indsat over 100 børn, saa der maatte indrettes en særlig skole for dem i arrestbygningen, og i forbedringshuset paa Christianshavn konfirmeredes et enkelt aar 14 børn. Ganske vist blev ogsaa de børn, der havde vist sig forsømmelige med eller helt uvillige til at søge skole og modtage undervisning, indsat i forbedringshuset eller arbejdsanstalten paa Ladegaarden til

---

¹⁾ I første halvdel af 1834 kom der kun 2 nye elever: en lille dreng, indsat af greven paa egen bekostning, og en pige fra et af nabo-sognenes fattigvæsen.

tvangsundervisning og konfirmation; men hverken den straf, de lovovertrædende børn fik, eller det selskab, de og de dovne og uvidende kom i, skulle jo tjene til at gøre dem bedre.

Paa foranledning af en række artikler, præsten C. H. Visby skrev i sit ugeblad „For practisk Christendom“, omhandlende de ulykkelige forhold, hvorunder forvildede børn levede, saavel dem i som dem uden for straffeanstalterne, dannede derfor en del indflydelsesrige og ansete mænd i København „Komitéen for at grundlægge en indretning, sigtende til moralsk fordærvede personers, men for det første især den opvoksende ungdoms forbedring“, der juleaftensdag 1830 udsendte en indbydelse til ved at yde bidrag at „deltage i en godgørenhed, som havde det skønneste formaal, nemlig at standse fordærvelse og føre forvildede tilbage til arbejdsomhed, pligt og sand gudsfrygt“. I løbet af de følgende 4 aar indsamledes 20.000 rd., og desuden modtog komitéen af kongen 30.000 rd. af offentlige midler. Da bidragene aftog, samlede man sig om kun at tage sig af børn indtil 16-aars alderen, af hvilke nogle anbragtes i privat pleje, og andre sendtes til Bøgildgaard.

Stephansen, der med sorg forstod, at idéen med Fuirendal som et rent børnehjem foreløbig maatte opgives, fik da den modstræbende Holstein til at indtræde i komitéen og opfordre denne til at sende 12 københavnske drenge til instituttet. Kontrollen med dem skulle udøves af dettes stifter og bestyrer og ikke af komitéen, og desuden blev der fastsat bestemmelser om drengenes alder og om antagelse og eventuel opsigelse af dem. Betalingen skulle være 30 rd. aarlig samt 30 rd. i indskud for hvert barn (udgiften til kost alene var da ca. 25 rd.).

De 12 drenge, hvis alder var fra 12 til 16 aar, ankom i efteraaret 1834. De var af politiet karakteriseret som de mest „moralsk fordærvede“ og blev af Stephansen betegnet som „de mest balstyrige karnifler“ (en af dem løb paa 2 aar 4 gange bort); men da Stephansen høstede gode erfaringer med hensyn til moralsk forbedring af dem, tilbød Holstein aaret efter at modtage saa mange, at instituttet kom til at huse ialt 40 børn, og imod en betaling af 30 rd. de første aar (senere kun 20), hvilken ringe betaling Stephansen dog ikke mente at kunne give sit samtykke til. Komitéen, der havde set de gode virkninger af anstaltsopdragelsen, vedtog imidlertid selv at oprette en anstalt for „moralsk fordærvede“ børn og overlod udførelsen til Holstein, der i løbet af et aar udarbejdede plan, købte gaard og lod opføre og indrette nybygninger, men først 3 maaneder efter hans død blev anstalten paa Flakkebjerg mark aabnet. Paa Stephansens anbefaling og ved Holsteins indflydelse blev Stephansens gode ven fra Aalborg, C. C. Møller, ansat som forstander (til sin død 1890).

Men hvad saa med Fuirendal?

Efter meddelelser fra Stephansen skyldtes det grev Holsteins udholdenhed og tro paa sin sag, at instituttet overlevede denne krise. Komitéen med det lange navn havde tilbudt Stephansen stillingen som forstander paa Flakkebjerg, og han var ogsaa villig og raadede Holstein til at opgive sin idé og sin stiftelse. Hertil svarede Holstein, at naar bare Stephansen ville blive, ville han fortsætte med sit institut, og dette blev saa resultatet.

Af oplysningerne i aarsberetningerne for de følgende aar ses det, at der stadig kom enkelte børn fra komitéen, og at

der nu var stigende interesse hos fattigstyrelserne for at anbringe børn paa Fuirendal:

- 1834 var der 27 børn paa instituttet (foruden de tidligere nævnte: 2 indsat af private velgørere og 1 af et fattigvæsen).
- 1835 var der 32 (2 nye fra komitéen og 6 fra private og fattigvæsener — 3 var udgaaet fra instituttet).
- 1836 var der 32: 22 drenge og 10 piger (2 nye fra komitéen, 2 fra Odense fattigvæsen — 4 var udgaaet).
- 1837 var der 37: 26 drenge og 11 piger (af disse 37 var de 14 fra komitéen, 15 fra forskellige fattigvæsener (deraf alene fra Odense 6), 3 fra private, og 5 var der tilbage af Holsteins gratis optagne).
- 1838 var der 35: 25 drenge og 10 piger (2 var udgaaet).
- 1839 var der 42.
- 1840 var der 47 (heraf var 9 indsat af private).

I aarene 1833—40 konfirmeredes 25 drenge og piger, som derefter skaffedes pladser, eller ogsaa blev de paa instituttet en tid endnu. De fleste var 17—18 aar, naar de blev konfirmeret — paa grund af utilstrækkelige kundskaber kunne de ikke konfirmeres før.

Om motiverne til de enkelte børns anbringelse i instituttet findes ingen oplysninger. Endnu i 1838 hævder Stephansen, „at Fuirendal er et vajsenshus, som ønsker og søger sine elever blandt fattige, forældreløse børn, saaledes som disse i almindelighed findes“, „og at de fleste børn her ogsaa altid har hørt til disses tal“. Men ellers blev det som udtalt af Budde: Med de 12 komité-drenge havde instituttet „med det samme faaet navn af en anstalt, der var særlig skikkaet til og havde til opgave at opdrage vanartede børn, og det blev derfor hovedsagelig saadanne, som fremtidig sendtes dertil — med

andre ord, instituttet var for en del tvunget ind paa datidens almindelige opfattelse af arbejdet for de forladte børn“.

Stephansen tog stedse de „moralsk fordærvede“ i forsvar og ivrede mod denne betegnelse. Men at Fviirendal saaledes var blevet dels et børnehjem og dels — og fortrinsvis — en anstalt for forvildede, af politiet tiltalte børn, gjorde jo ikke arbejdet lettere for ham — og gjorde det ikke lettere at løse den opgave, som han og instituttet fra begyndelsen af havde stillet sig: at yde børnene erstatning for et familieforhold.

*

Ogsaa økonomiske vanskeligheder meldte sig straks — og vedvarede, saa længe Stephansen levede. „Penge havde instituttet ikke; det skulle leve af tillid — og tillid havde det heller ikke synderligt af“, skriver han som gammel mand.

Det var ikke saa lidt, greven ydede for at skaffe balance i de aar, han levede. Hvorledes han undertiden ydede over evne, viser et brev fra ham til Stephansen: „Kære Stephansen. Jeg sender Dem hermed 5 rigsdaler. Det er alt, hvad jeg i øjeblikket ejer og har, men naar jeg faar mere, skal jeg nok sende Dem det. Se endelig at slaa Dem igennem saa længe“.

Da Holstein døde 1836, saa det mørkt ud for instituttet. Der maatte nu skaffes hjælp fra anden side, og Stephansen udsendte derfor i begyndelsen af 1837 en trykt indbydelse til at understøtte instituttet. Den fremkaldte gode resultater for dette aar. Fra kongehuset, aristokratiet, højere embedsmænd og præster indkom saa mange gaver, at der ikke alene skabtes balance paa regnskabet, men ogsaa frembragtes et overskud paa 500 rd., sat i sparekassen, samt 5 skilling i kassebeholdning. Og saa havde der endda været raad til at op-

føre et bryggerhus med maltekølle, bagerovn, rullestue m. m. samt anskaffe værkstedsmaterialer, mere inventar og forraad af fødevarer og klæder for det følgende aar. Skønt langt de fleste gaver var ydet een gang for alle, lykkedes det dog med den yderste sparsommelighed ogsaa i 1838 og 1839 at slutte aaret med et beskedent overskud.

Regnskabet for 1837 — det første offentliggjorte — saa saaledes ud:

INDTÆGT:

Gaver, een gang for alle ¹⁾ ...	2658	rd.	0	mark	6	skilling
Aarlige bidrag ²⁾	626	,,	3	,,	0	,,
Gaver i naturalier ³⁾	545	,,	5	,,	0	,,
Betaling for børnene ⁴⁾	956	,,	4	,,	3	,,
Indtægter af avlsbrug	420	,,	5	,,	9	,,
Indtægter af have	236	,,	2	,,	7	,,
Indtægter af værkstedet	430	,,	5	,,	4	,,
Solgt gammelt inventar	15	,,	4	,,	13	,,
Overført fra 1836	152	,,	5	,,	10	,,

Tilsammen... 6044 rd. 0 mark 4 skilling

-
- 1) De største var: Dronningen 200 rd., den unge grev Holstein 200 rd. og prinsesse Caroline Amalie 1285 rd., indkommet ved en basar (paa samme maade havde hun 1834 skaffet 750 rd.).
  - 2) Blandt andre: prins Christian 50 rd., prinsesse Caroline Amalie 50 rd., enkegrevinde Holstein 100 rd.
  - 3) Enkegreunden 47 alen klæde, 52 alen lærred, 1 lpd. 15 pd. blaargarn, 5 tdr. gryn, værdi 148 rd. 3 mark, godsejer de Neergaard, Gunderslevholm, 20 favne bølgebrænde, værdi 100 rd., grev Holstein for lejlighed og jord 297 rd. 2 mark.
  - 4) Denne var normalt 30 rd. og 30 rd. i indskud, men nogle var der for en lavere betaling og nogle helt gratis.

UDGIFT:

Til husholdningen	1763	rd.	5	mark	6	skilling
Klæder, sengeklæder, vask ...	851	,,	1	,,	5	,,
Ny bygning	449	,,	5	,,	12	,,
Husleje	100	,,	0	,,	0	,,
Udgifter ved avlsbrug	467	,,	4	,,	11	,,
Udgifter ved have	83	,,	5	,,	0	,,
Udgifter ved værkstedet ¹⁾ ...	617	,,	3	,,	15	,,
Forskelligt	45	,,	0	,,	10	,,
Lønninger ²⁾	553	,,	3	,,	4	,,
Købt bestyreren tilh. inventar	408	,,	0	,,	0	,,
Tegnede, men endnu ikke ink. bidr.	203	,,	0	,,	0	,,
Sparekasse og kont. beholdn.	500	,,	0	,,	5	,,

Tilsammen... 6044 rd. 0 mark 4 skilling

---

*

Efter grev Holsteins død var der, indtil den unge greve blev fuldmyndig, indsat en administration af Holsteinborg. Foreløbig forlangte den ingen forandring; men da den med

---

1) De følgende aar gav værkstederne noget overskud. — Det var jo i lavsvæsenets tid; men 1836 havde instituttet faaet bevilling til 1) at maatte sælge, hvad der forfærdigedes i „haandgerningsskolen“, uden at lavsvæsenet derimod kunne nedlægge indsigelse, 2) at antage haandværkssvende til at undervise og 3) at oplære lædrengene, til de hos en mester kunne gøres til svende.

2) Efter den oprindelige overenskomst fra 1832 tilkom der Stephansen som løn: forbrug af markens og havens produkter, fri tyendehjælp, fri varme og lys, fri bolig og 200 rd. Han havde dog i pengeløn faaet 250 rd., men for 1837 er den gaaet ned til 241 rd. 4 mark.

tiden ønskede raadighed over Fuirendal til bortforpagtning uden den byrde, som instituttet udgjorde, maatte Stephansen nu til at se sig om efter et andet sted at være for sig og sine mange børn. Efter at have opgivet flere planer blev resultatet af hans mange overvejelser, at han den 9. septbr. 1839 købte arvfæstegaarden Hjortholm i Førslev sogn ved Fuglebjerg, der ejedes af universitetet. Sammen med en underliggende mindre gaard, Skovgaard (40 tdr. land), samt 5 huse udgjorde det erhvervede areal ca. 180 tdr. land med ca. 18 tdr. hartkorn. Nogen besætning og avlsredskaber fulgte med. Prisen var 11.000 rd., hvoraf enkegrevinden ydede 4000 rd. som rentefrit laan, grevskabet 2000 rd., og resten optoges som laan i Nationalbanken. Ved kgl. bevilling af 21. novbr. 1839 fik gaarden navnet Holsteinsminde¹) til ære for instituttets stifter.

Jorden er „af god beskaffenhed, udhusene meget gode og solide og stuehuset ret godt“, skriver Stephansen forhaabningsfuldt efter købet. I virkeligheden var gaarden, der laa paa den bare mark, meget forfalden og forsømt, og da pladsforholdene desuden var for indskrænkede, maatte der investeres en ikke saa ringe sum ud over købesummen: til reparationer, forandringer og nybygninger, til besættelse med inventar, redskaber og besætning m. v. Jorden var i saa høj grad ude af drift, at rugudbyttet det første aar kun var ca. 4 fold (aaret efter over 7).

Vinteren 1839—40 drog Stephansen og hans drenge daglig den $\frac{1}{2}$ mil lange vej dertil for at arbejde med istandsættelsen — naar det var daarligt vejr, eller mørket overraskede dem, sov de om natten paa hølofterne. Om sommeren tog man fat paa nybygningerne. Pengene dertil skaffedes ved

laan og indkom — som iøvrigt til at dække instituttets under-skud i de første mange aar — som gaver fra de højere og højeste samfundsklasser, og her var den støtte, som to kvin-der ydede, af særlig betydning: dronning Caroline Amalie og enkegrevinde Holstein. Dronningen var selv gavmild og fik kongen gjort interesseret, og enkegrevinden paavirkede aristo-kratiet. Lige til sin død 1868 vedblev hun at yde instituttet virksom hjælp — af kærlighed til den virksomhed, der bar hendes mands navn, og ud fra det samme sindelag, der havde kendetegnet ham. En stor mængde breve fra aarene 1839—42 til Stephansen og fru Stephansen fra hende, hvilke endnu er opbevarede, vidner om hendes store interesse for institut-tets anliggender. En god hjælp til byggearbejderne ydede dronningen ved — ligesom 1834 og 1837 — at foranstalte en basar, der indbragte 2538 rd. Grev Holstein skænkede 30.000 mursten, og omegnens folk hjalp til med gratis kørsel¹).

*

Da grev Holstein var død, havde enkegrevinden indsat en midlertidig direktion for instituttet, bestaaende af Stephansen og præsterne Holm, Holsteinborg, og Tryde, Kvislemark. Nu udfærdigedes der en fundats, der var konciperet af Holm, Stephansens uven, og fik kgl. konfirmation den 28. oktbr. 1840. Efter den skulle børnenes optagelsesalder være 7—10 aar, kun undtagelsesvis under 7 aar og over 16 aar, og beta-lingen skulle som hidtil være 30 rd. med 10—30 rd. i ind-skud.

¹) Af Ludv. Beck — og siden af skolehjemmet selv — skrevet: Holsteins Minde.

²) Kuriosum: At visse udgifter dog fulgte med ved ydelse af en saadan gratis hjælp, ses af regnskabet, hvor en udgiftspost hedder: 329½ potter brændevin. Prisen derfor beløb sig dog kun til ca. 24 rd.

Patronatet skulle udøves af grevinden sammen med hendes ældste søn — efter hendes død af ham alene. Videre skulle det gaa over til den, der til enhver tid var Holsteinborgs besidder. Patronen vælger og kan afskedige bestyreren og tillægges i det hele taget i forhold til denne ret vidtgaaende beføjelser: Han fastsætter betingelserne for børnenes optagelse, bestemmer sammen med bestyreren, hvor mange og hvilke børn der kan optages, paaser, at undervisningen er vel ordnet, modtager og prøver bestyrerens forslag til forbedringer og forandringer, har overopsyn med ejendommens bedrift og stiftelsens pengeforhold og beskikker en eventuel medlærer efter bestyrerens indstilling. Skulle instituttet engang maatte ophæves, skal det sælges med besætning og inventar og overskuddet overgives til en privat mand eller et offentligt selskab, som vil anvende det til en indretning af en lignende beskaffenhed.

Selv om det ogsaa nævnes, at „bestyreren staar i samme stilling i huset som en anden husfader“ og bør have „muligst frie hænder“, er det ikke underligt, at Stephansen følte sig gaaet for nær og var bitter over for den, der havde udformet fundatsen, pastor Holm: Han var kun bestyrer, skulle rette sig efter patronens anvisninger, og denne kunne afskedige ham og indsætte en ny bestyrer efter eget forogodtbefindende. Nogen grundkapital havde anstalten ikke, og nogen økonomisk forpligtelse havde grevskabet ikke paataget sig, og Stephansen frygtede, at bestemmelserne om anstaltens ophævelse havde til hensigt ved lejlighed at overdrage den til komitéen i København og til Flakkebjerg, hvilket han mente var Holms ønske.

Om nogen afskedigelse af Stephansen skulle man jo ikke

synes, der kunne blive tale: Han havde været stifterens nære ven, det var ham, der bar arbejdets møje, og han ville da med rette kunne kræve sin indskudte kapital tilbage og en yderligere erstatning til gengæld for det ringe årlige beløb — 250 rd. — han og hans hustru havde modtaget for deres arbejde. Til ros for patronatet maa det i alt fald nævnes, at det vedblev at yde ikke saa lidt økonomisk hjælp. Og over for Stephansens bitre ord i et privatbrev 1868: „Den saakaldte bestyrer blev derimod ved fundatsen forpligtet til i huset, i marken og i skolen at udføre alt som en tjenestekarl efter grevens egen vilkaarlighed“, maa sættes Buddes: „Greven var altid rede til at ville støtte og hjælpe instituttet, hvor han kunne, men lod Stephansen styre det med ubetinget frie hænder“ — og Stephansens egne ord (i „Meddelelser“, 1860, og paa lignende maade flere andre gange): „Nu har vistnok patronatet vist mig den tillid at lade mig handle i instituttets anliggender, ganske som jeg selv ville“.

Men i alle tilfælde: Stephansen og hans „ravneunger“ havde nu faaet et tilflugtssted, „og“, fortæller Budde, „den 4. maj 1840, syvaarsdagen efter oprettelsen, udvandrede omsider Stephansen og hans hustru fra Fuirendal til Holsteinsminde med hele deres børneflokk, bærende hver sin del af husgeraadet og alle til fods med undtagelse af den mindste dreng — han red paa Stephansens ryg“.